

# บทวิจารณ์หนังสือ นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก

พระมหานิพิฐพนธ์ กิตติพนฺธ (กัณฺธธรรารักษ์)

Phramaha Nipitphon Kittiphantho (Kantatharak)

วัดเจษฎาราม พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรสาคร

Wat Chettharam, Royal Monastery, Samut Sakhon Province

Nipitphon.Kantatharak@gmail.com

\*\*\*\*\*

## บทนำ

หนังสือเรื่อง นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก เป็นหนังสือที่แต่งโดยพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สมณศักดิ์ในสมัยนั้น จัดพิมพ์ครั้งแรกปี พ.ศ.2524 ซึ่งมีการพิมพ์ครั้งล่าสุด พ.ศ. 2545 ได้จัดรูปแบบ เช่น ซอยย่อหน้า จัดระบบหัวข้อย่อ ชัดเกล้านวนโวหารโดยตลอด เพื่อให้อ่านง่ายขึ้น ผู้วิจารณ์ได้เลือกหนังสือเล่มนี้ เพื่อศึกษามุมมองของผู้เขียนที่มีต่อนรก-สวรรค์ ที่เราๆ ต่างก็คุ้นเคยกับคำๆ นี้ แม้ว่าปัจจุบันจะมีทั้งผู้ที่ออกมาเล่าเรื่องราวต่างๆ บนโลกออนไลน์ หรือในรูปแบบเรื่องเล่าของหนังสือ ซึ่งหนังสือเล่มนี้ได้มีรูปแบบการเขียนที่ให้ความสำคัญทั้งในด้านวรรณคดี ศิลปกรรม เช่น จิตรกรรมฝาผนังตามปูชนียสถานต่าง ๆ ซึ่งส่งผลสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ มีคุณค่าทางศิลปะและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า อย่างไรก็ตาม เรื่องนรก-สวรรค์ส่วนหนึ่งมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอีกส่วนหนึ่งมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชั้นนอกรถถา ฎีกา อนุฎีกา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในยุคต่อมา มีการพรรณนาเรื่องนรกและสวรรค์อย่างพิสดารยิ่ง โดยเฉพาะวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระยาสิทธิไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงปรีชาในราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัยที่ได้ทรงรจนาขึ้น นรก- สวรรค์นั้นไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา จุดหมายของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ซึ่งสามารถบรรลุได้ ในชาตินี้ และนรก- สวรรค์ในพระพุทธศาสนาเป็นเพียงส่วนหนึ่งในสังสารวัฏ คือ การเวียนว่าย ตายเกิด สังสารวัฏมีการเปลี่ยนแปลงได้ ชีวิตของเราเดินทางไปในสังสารวัฏ ถ้าเราไปเปรียบเทียบกับศาสนาที่ถือเรื่องนรก - สวรรค์เป็นนิรันดร์ เป็นสิ่งสุดท้ายที่มนุษย์จะต้องประสบ ก็จะมี ความ แตกต่างกัน นรก - สวรรค์มีประเด็นที่ควรศึกษา 2 อย่าง คือ 1) ความมีอยู่จริงของนรก-สวรรค์ และ 2) ท่าทีของพุทธศาสนาต่องานเรื่องนรก-สวรรค์ ซึ่งเป็นเรื่องที่จัดอยู่ในประเภทสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้สำหรับ คนสามัญ ที่พิสูจน์ไม่ได้นี้หมายถึงทั้งในแง่ลบแง่บวก คือ จะพิสูจน์ว่ามีก็ยังไม่มาแสดงให้เห็นไม่ได้ จะพิสูจน์ว่าไม่มีก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นว่ามีไม่ให้เห็นเด็ดขาด พุทไม่ได้ทั้งสองอย่าง เช่นเดียวกับพวกนักปรัชญาที่ศึกษาให้รู้ความจริงเสียก่อน เช่น รู้ความจริงเกี่ยวกับโลก ว่าโลกนี้เป็น

อย่างไร เกิดเมื่อไร เป็นไปอย่างไร ก็จะมีการวิภาควิธี ใช้สมองใช้สติปัญญาในการโต้เถียง เมื่อไม่สามารถให้คำตอบในเรื่องโลกและชีวิตไม่ได้ เช่น ด้วยวิธีอภิปราย ก็จะต้องปรับวิวาทะกันต่อไป

## เนื้อหา

ผู้เขียนได้อธิบายเรื่องราวในพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาของการปฏิบัติ มีวิธีปฏิบัติต่อสิ่งที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ โดยให้ถือ การปฏิบัติที่ไม่ผิด ซึ่งประเด็นเนื้อหาครอบคลุม 2 ประเด็น กล่าวคือ นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่ มีอยู่ 3 ระดับ และท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อเรื่องนรก-สวรรค์ มีอยู่ 4 ระดับ ซึ่งผู้วิจารณ์ได้สรุปที่ละประเด็นดังต่อไปนี้

### 1. นรก-สวรรค์มีจริงหรือไม่

1) นรก-สวรรค์ ภายหลังการตาย นรก-สวรรค์ที่เราพูดกันโดยทั่ว ๆ ไปว่าหลังจากชาตินี้ ตายไปแล้วไปรับโทษหรือรับผลกรรมในทางที่ดีและไม่ดี ถ้ารับผลกรรมดีก็ถือว่าไปสวรรค์ ถ้ารับผลกรรมชั่วก็ไปเกิดในนรก สำหรับระดับนี้ตามพระไตรปิฎก ถ้าเราถือตามอักษร พระไตรปิฎกกล่าวไว้มากมาย เมื่อตีความตามตัวอักษรแล้ว จะเห็นได้ว่า นรก-สวรรค์ ภายหลังจากตายนี้มันจะมีในรูปเอ่ยถึง เอ่ยถึงแล้วไม่ค่อยมีคำบรรยาย แต่ในบทสรุปสุดท้าย กล่าวว่า เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก หมายความว่า เมื่อแตกกายทำลายชั้นธลวงลับดับชีพไปแล้ว ก็จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นี่ฝ่ายดีแล้วก็ฝ่ายนรก กล่าวว่า เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ก็จะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก จำนวนอย่างนี้ไม่ได้บรรยายว่า สวรรค์นั้นเป็นอย่างไร นรกเป็นอย่างไร ได้แต่สรุป และโดยมากมาห้อยท้ายกับคำแสดงผลของกรรมดีกรรมชั่ว ซึ่งจะเริ่มต้นด้วยผลที่จะได้รับในชาตินี้ก่อนว่า ผู้มีศีล ประพฤติดีแล้วจะได้ผลอย่างนั้น ๆ สุดท้าย หลังจากแตกกายทำลายชั้นธลวงแล้วจะไปสุคติ เช่นว่า เจริญเมตตามีอานิสงส์อย่างนี้ คือ กลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นต้น บอกผลดีในปัจจุบันแล้ว จึงจะไปห้อยท้ายลงว่าตายแล้ว ไปสวรรค์ ไปพรหมโลก เป็นเพียงการเอ่ยถึงผลของการทำดี ทำชั่ว

2) นรก-สวรรค์ ที่อยู่ใจ นรกสวรรค์ในอันดับที่สองก็คือที่เราพูดกันว่า "สวรรค์ในอก นรกในใจ" เป็นเรื่องที่มีในชาตินี้ นรก-สวรรค์ แม้ในชาตินี้ก็สืบไปจากที่มีในชาตินี้ เพราะอะไร เพราะอยู่ในสภาพจิต ภูมิของจิต ชั้นของจิต ระดับของจิตใจ จิตของเราไปอยู่ในระดับไหน ถึงเวลาตาย ถ้าระดับจิตเป็นนรกก็ไปนรก ถ้าระดับจิตเป็นสวรรค์ก็ไปสวรรค์ นี่เกี่ยวกับสภาพจิตที่เป็นอยู่ตลอดเวลา คือว่า โดยหลักทั่วไปแล้ว ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานหลาย ๆ ปี ระดับจิตของเราอยู่ แค่นั้น เวลาตายโดยทั่วไป ถ้าไม่ใช่กรณียกเว้น มันก็อยู่ในระดับนั้นแหละ ส่วนในกรณียกเว้น ถ้าเวลาตายนี้ถึงอารมณ์ที่ดี เช่น ทำกรรมชั่วมามาก แต่เวลาตายนี้ถึงสิ่งที่ดี ก็ไปเกิดดีได้

3) นรก-สวรรค์ แต่ละขณะจิต ระดับที่สาม คือ การที่เราปรุงแต่งสร้างนรก – สวรรค์ของเราเอง ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน เพราะคนที่ยังไม่รู้ร้อยสี่ 4 ยังไม่แทงตลอดสัจธรรม ไม่เข้าใจในหลักการเรื่องสัจจะของอริยชน ก็ยังปรุงแต่งสร้างสวรรค์นรกกันอยู่ตลอดเวลา ด้วยอายตนะของเรา คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย

ใจ ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อน คือ เป็นเรื่องสัมพันธ์กับระดับจิตใจ เมื่อเรายังเป็นปุถุชนเรายังปรุงแต่งอยู่เสมอ คือ ปรุงแต่งด้วยกิเลส มีความดี - ความชั่ว มีกุศล - อกุศลในจิตของเรา อย่างนี้เรียกว่า การปรุงแต่งนรก - สวรรค์ ของเราเพราะว่า นรก - สวรรค์ อย่างนี้เป็นเรื่องพันตาพันใจอยู่ตลอดเวลา ไม่ต้องรอชาติหน้า อยู่ที่มีการสร้างจิตใจของเรา ถ้าหากว่าจิตใจของเรามีภูมิธรรมดี สร้างกุศลไว้มาก ทำจิตใจให้อิ่มเอิบเป็นสุข พยายามมองในแง่ดี ก็รับอารมณ์ที่เป็นสุขไว้มาก หากว่าเราสร้างพื้นภูมิจิตไว้สะสมไว้ในทางที่ทำให้จิตมีกิเลสมาก ที่ทำให้จิตเศร้าหมองบ่อย ๆ ต่อไปเราก็จะสร้างนรกของเราเรื่อยไป เห็นอะไรก็ไม่ดี ไปไหนใจมันก็ไม่สบาย มีแต่ความทุกข์มากมาย ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว เรายังไม่ต้องคิดเลยไปถึงนรก - สวรรค์ ชาติหน้า เพราะปัจจุบันที่เป็นอยู่กลายเป็นเรื่องที่เราควรเอาใจใส่มากกว่า เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเราได้รับผลอยู่ตลอดเวลา

## 2. ท่าทีของพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์

หัวข้อที่สอง การวางท่าทีที่เป็นหัวข้อที่มีความสำคัญ ด้วยว่า การวางท่าทีที่สำคัญกว่าความมีจริงหรือไม่ คืออันนี้จะไปสำคัญกว่าในแง่ที่พูดถึงนรก - สวรรค์ระดับที่สาม เพราะการวางท่าทีว่า เราจะปฏิบัติอย่างไร หรือจะเอาสิ่งที่ปฏิบัติได้มันก็อยู่ที่ระดับสาม หรือรองลงไปก็ระดับที่สอง ดังนั้น การวางท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อเรื่องนรก - สวรรค์ มี 4 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1) ต้องมีศรัทธา เมื่อพูดถึงท่าทีที่ต้องย้อนมาตั้งแต่ระดับที่หนึ่ง คือ นรก-สวรรค์หลังจากตายแล้ว ที่เป็นแหล่ง เป็นโลก เป็นภพ ซึ่งเราจะไปรับโทษ รับรางวัล ระดับนี้ เป็นเรื่องที่ เราคนสามัญไม่อาจพิสูจน์ได้ ไม่ว่าในทางลบหรือทางบวก เมื่อพิสูจน์ไม่ได้ก็ต้องขึ้นกับศรัทธา สำหรับทางพระพุทธศาสนานั้นสอนให้เชื่ออย่างมีเหตุผล สำหรับสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้

2) ถ้อยตามเหตุผล พระพุทธเจ้าทรงพบกับคนที่ยังไม่เชื่อ ไม่มีศรัทธา พระองค์ ก็สอนหลักกาลามสูตร เรื่องมีว่า พระพุทธเจ้าพบกับชาวกาลามะ ซึ่งยังไม่ได้นับถือลัทธิศาสนาอะไร โดยที่พวกเขาถามปัญหาซึ่งสอนแตกต่างกันไป ต่างก็ว่าของตนจริง ของพวกอื่นเหลวไหล ไม่รู้จะเชื่อใครในที่สุดชาวกาลามะจึงทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ข้าพระพุทธเจ้าควรปฏิบัติตนอย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่าเชื่อเพียงเพราะได้ยินได้ฟังตามกันมาเรียนกันมา อย่าเชื่อเพียงเพราะข่าวเล่าลือ อย่าเชื่อเพียงเพราะมีเขียนในตำรา หรือเพียงเพราะเห็นว่ามีสมณนี้เป็นครูของเรา เป็นต้น ตรัสหลักกาลามสูตรที่มี 10 ข้อให้พิจารณาด้วยตนเอง แล้วพระองค์ก็ตรัสยกตัวอย่างซึ่งมาเข้าเรื่องนรก - สวรรค์ และกรรมดีกรรมชั่ว กุศล - อกุศลในที่สุด

3) มั่นใจตน ไม่อ้อนวอน พระพุทธเจ้าตรัสถึงผลของการทำความดีความชั่ว พระองค์ตรัสว่า การทำชื่อนั้นมีผล ต่อไปนี้ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า โดยระบุผลหลายข้อที่มีในชาตินี้ก่อน ผลชาติหน้าที่ตามมาหลังจากตายเอาไว้อีกสุดท้าย แม้ผลดีก็เช่นกัน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ผลอะไรต่าง ๆ ย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา หลักพระพุทธศาสนาถือเรื่องกรรม กรรมเป็นเรื่องของเหตุ กฎธรรมดา เมื่อเป็นไปตามกฎธรรมดาแล้ว ก็เป็นเรื่องของการที่เราจะรู้เท่านั้น เราไม่ต้องไปวิงวอนให้ผลอย่างนั้นเกิด ในเมื่อมันเป็นกฎ มันเกิดจากเหตุ พอเหตุเป็นอย่างนี้แล้วผลนั้นเกิดเอง เราไม่ต้องอ้อนวอนว่า ทำเหตุนี้แล้ว ขอให้ผลนี้เกิด

เกิด เพราะว่า อ่อนวอนอย่างไร มันก็ไม่เป็นไปตามคำอ่อนวอน แต่เป็นไปตามเหตุที่ทำ เมื่อทำกรรมดีผลดีที่เกิดขึ้นเป็นไปตามหลักกรรมมันเป็นไปตามกฎธรรมดา ไม่เป็นไปตามคำอ่อนวอนของเรา

4) ไม่หวังผลตอบแทน เรื่องนรก-สวรรค์มีส่วนเหมือนเป็นผลตอบแทน นรคนั้นเป็นผลร้าย เปรียบเทียบเหมือนว่า เป็นการลงโทษสำหรับกรรมชั่ว และสวรรค์เป็นผลตอบแทนของกรรมดี ทีนี้ถ้าหากว่าเรายังทำกรรมดี เว้นกรรมชั่วโดยหวังผลอยู่ พระพุทธศาสนาจะสอนต่อไปอีกระดับหนึ่งว่าถ้าเรายังทำเพราะหวังผลอยู่ ก็เรียกว่า เป็นโลกียปุถุชน เป็นปุถุชนที่ยังมีกิเลส คนของพระพุทธศาสนาที่แท้จริงต้องเป็นอริยสาวก เพราะอริยสาวกนั้น เป็นผู้ทำความดีโดยไม่หวังผลตอบแทน ดังนั้นเมื่อเรารู้แล้ว มีความมั่นใจในตัวเอง ก็จะต้องปฏิบัติให้สูงไปกว่านั้น คือไม่ต้องไปหวังผลเลย เราทำความดีเพื่อให้สิ่งที่ดีงามเกิดขึ้น

ทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หลักพุทธศาสนาที่บอกว่า ทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับการตีความ หวานพืชเช่นไร ย่อมได้ผลเช่นนั้น ปลูกเมล็ดมะม่วงได้ต้นมะม่วง ปลูกเมล็ดมะปรางได้ต้นมะปราง นี่เรียกว่า หวานพืชเช่นใดได้ผลเช่นนั้น ผลดีที่เราต้องการเป็นวัตถุภายนอก ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ มันก็เกิดมีขึ้น ถ้าไม่ตรงมันก็ยังไม่จำเป็นต้องได้ สำหรับมนุษย์โลกียปุถุชน พอปลูกมะปราง ไม่ได้คิดแต่เพียงให้ได้มะปราง แต่ไปคิดว่าให้ได้กำไรมา ก็เลยเป็นอันว่า มนุษย์ทำอะไรหวังผลตอบแทนมาก เมื่อทำความดีก็หวังผลตอบแทนเช่นเดียวกัน แต่ถ้าได้ก้าวหน้าไปสู่ขั้นเป็นอริยสาวกแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่ค่อยหวังเรื่องผลตอบแทน แต่ว่ารักคุณภาพของชีวิต รู้คุณค่าของชีวิตตัวเองที่มันประณีตขึ้น บริสุทธิ์ขึ้น รักความบริสุทธิ์ของชีวิต รักธรรมะ รักความดีงาม ต้องการให้ธรรมะคือ ความ ดีงาม มันเกิดมีแก่ชีวิตและเกิดมีขึ้นในโลก ถ้ามีความรัก ความต้องการอย่างนี้ สังคมจะมี แต่ความดีทุกสิ่งมันจะดี มนุษย์จะมีความสุข จะไม่ถือเรื่องผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นสำคัญ

## บทวิจารณ์

ผู้วิจารณ์พบว่า หนังสือเรื่อง นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เล่มนี้ ให้ความสำคัญกับนรก - สวรรค์ ในแง่ของพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ คือ 1. นรก - สวรรค์ มีจริงหรือไม่ ซึ่งมีอยู่ 3 ระดับด้วยกัน กล่าวคือ 1) นรก - สวรรค์ หลังตาย 2) นรก - สวรรค์ ที่อยู่ในใจ และ 3) นรก - สวรรค์ แต่ละขณะจิต และ 2. ทำที่ของพระพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก - สวรรค์ มีอยู่ 4 ระดับ คือ 1) มีศรัทธา 2) พิจารณาเหตุผล 3) มั่นใจตน - ไม่อ่อนวอน 4) ไม่อ่อนง้อผลตอบแทน ซึ่งมีประเด็นที่จะวิจารณ์ ดังต่อไปนี้

### จุดเด่น

หนังสือเรื่อง นรก - สวรรค์ ในพระไตรปิฎกเล่มนี้ มีจุดเด่นในด้านที่ชี้ให้เห็นความสำคัญ ของนรก สวรรค์ที่อยู่ในใจและที่มีอยู่ในแต่ละขณะจิต เพราะเป็นสิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้ หรือรู้สึกได้ด้วยตนเอง ในเมื่อเกิดความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ และพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่พอใจ เป็นต้น บุคคลนั้นก็จะมีความทุกข์

และหากว่า บุคคลนั้นมีความสบายกาย สบายใจ สมหวังในสิ่งที่ ตนปรารถนา ก็จะมีความสุข แม้บุคคลทั่วไป จะเข้าใจตามคัมภีร์ว่า มีนรกและสวรรค์หลังความตาย ก็ตาม แต่สิ่งที่บุคคลแต่ละคนสามารถสัมผัสและ สวรรค์ได้โดยตรง และประจักษ์แจ้งด้วยตนเองก็คือนรกและสวรรค์ที่อยู่ในใจ โดยเฉพาะนรกสวรรค์แต่ละขณะ จิต เพราะทุกคนเมื่อประสบกับปัญหาอันเป็นความทุกข์ของชีวิต ซึ่งเป็นผลมาจากการคิดผิด พุติผิด และทำผิด เมื่อการกระทำนั้น ๆ เกิดผล ก็จะส่งผลไม่ดีกับตนเอง แสดงอาการเดือดร้อนวุ่นวาย ไม่สงบ เป็นทุกข์ และหาก คิดถูก พุติถูก และทำถูก เมื่อการกระทำนั้น ๆ เกิดผล ก็จะส่งผลดีต่อตนเองโดยมีอาการเยือกเย็น สงบ เกิดปิติ มีความสุข การกล่าวถึงผลดีและผลร้าย เป็นไปในลักษณะแสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความเป็นไป ตามเหตุปัจจัย คือ เป็นผลที่จะเกิดขึ้นเองตามเหตุ ไม่ต้องวอนหวัง เป็นเรื่องของการรู้ไว้ให้เกิด ความมั่นใจ ถึงแม้ว่า จะไม่ได้ ตั้งความปรารถนา ก็ย่อมเป็นไปเช่นนั้นทั้งนี้ทั้งมวล พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความสำคัญกับผล กรรมในชาติหน้าไว้ว่า ความเชื่อต่อชาติหน้านั้น ควรช่วยให้เลิกหรือบรรเทาการพึงพาอาศัยอำนาจดลบันดาล หรือสิ่งลึกลับภายนอกลงด้วย เพราะการเชื่อชาติหน้า หมายถึง การเชื่อกรรมดีที่ตนกระทำ ความมั่นใจในผลที่จะได้จะถึงด้วยการทำความดีที่เป็นเหตุปัจจัย

หนังสือเรื่อง นรก - สวรรค์ ในพระไตรปิฎก ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เล่มนี้มีจุดเด่น ตามที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น ซึ่งสามารถสรุปเป็นเด่นย่อยๆ ได้ดังต่อไปนี้

1) หนังสือเรื่องนรก-สวรรค์ แสดงให้เห็นความสำคัญของนรกสวรรค์ที่อยู่ในใจ และที่มีอยู่ในแต่ละ ขณะจิต เพราะเป็นสิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้

2) หนังสือเรื่องนรก-สวรรค์ แสดงให้เห็นกฎแห่งกรรม ว่าทุกคนมีกรรมเป็นของๆ ตนมีกรรม เป็นที่พึ่งอาศัย เป็นต้น ซึ่งเป็นกฎทางศีลธรรม และเป็นเครื่องยืนยันว่า คนทำความดี ย่อมได้รับผลดี คนทำ กรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว คนหวนพิชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น

3) หนังสือเรื่องนรก-สวรรค์ แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกอ้างถึงนรกและสวรรค์ ทั้งในฐานะ เป็นสถานที่ และที่เป็นภาวะทางจิตใจ หนังสือเรื่องนรก-สวรรค์ เป็นการกล่าวถึงผลดีและผลร้าย ซึ่งเป็นไปใน ลักษณะแสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ เป็นผลที่จะเกิดขึ้นเองตามเหตุ ไม่ต้องอ้อน วอนบูชา หรือพึ่งพาอาศัยอำนาจดลบันดาล แต่มีความมั่นใจในผล ที่จะได้จะถึงด้วยการทำความดีที่เป็นเหตุ ปัจจัย เพราะสวรรค์ในทางพระพุทธศาสนาไม่ใช่สถานที่ที่จะไปได้โดยง่าย จัดเป็นธรรมที่น่าปรารถนาที่หาได้ ยาก ไม่ใช่ไปด้วยการอ้อนวอนหรือบวงสรวงหรือเพียงความปรารถนาเพลิบเพลินไปกับเรื่องสวรรค์เท่านั้น ผู้ ปรารถนาสวรรค์ต้องบำเพ็ญปฏิบัติเพื่อให้ได้สวรรค์โดยเฉพาะ ตามหลักการทำบุญในพระพุทธศาสนา คือ ให้ ทาน การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ และการเจริญภาวนา

4) หนังสือเรื่องนรก-สวรรค์ เป็นความเชื่ออันเป็นรากฐานสำคัญที่มุ่งเน้นการประพฤติจริยธรรมเป็น หลัก และให้ความสำคัญเกี่ยวกับนรกสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจ เพราะความเชื่อเกี่ยวกับผลของกรรมในชาติ หน้า จะต้องเป็นความเชื่อที่มีลักษณะช่วยส่งเสริมธรรมฉันทะให้เข้มแข็งแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ด้วยเหตุผลว่า การ ฝึกฝนอบรมกุศลฉันทะ หรือธรรมฉันทะให้กล้าแข็ง คือ ทำให้ เกิดความไฝ่ธรรม รักความดีงาม สร้างความไฝ่

รักในปีติอันประณีตลึกซึ้งภายใน เป็นเครื่องป้องกันความชั่ว และหนุนการทำความดีและฝีกอบรมปัญญาให้เจริญถึงขั้นที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาหรือดำเนินชีวิตด้วยปัญญา

5) หนังสือเรื่องนรก - สวรรค์ ในบทเสริมท้ายเล่ม ได้แสดงให้เห็นผลของกรรมตามนัยแห่งจุฬารามวิภังคสูตร พร้อมมีที่อ้างอิงที่ชัดเจน มีใจความโดยสรุป กล่าวคือ ตูกรมาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นทั้งกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้ทราบและประณีต โดยชี้ให้เห็นหลักแห่งเหตุปัจจัยว่า สตรีหรือบุรุษ ผู้มักทำปาณาติบาต เป็นคนเหี้ยมโหด หมกมุ่นอยู่ในการประหัตประหาร ไร้มตตาการุณย์ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้วตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก หรือมีฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีอายุสั้น เป็นต้น

จุดที่เป็นข้อสังเกต

หนังสือเรื่อง นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎกเล่มนี้ ผู้เขียนเห็นด้วยกับประเด็นที่ว่า แม้นรกสวรรค์มีอยู่ 3 ระดับ กล่าวคือ นรกสวรรค์หลังตาย นรกสวรรค์ที่อยู่ในใจ และนรกสวรรค์แต่ละ ขณะจิตก็จริงถึงอย่างนั้น ในประเด็นแรกทีกล่าวว่า นรกสวรรค์หลังตายนั้น ไม่ได้กำหนดว่า นรกและสวรรค์ตั้งอยู่ที่ไหน ซึ่งเป็นสถานที่คือดินแดนสำหรับเสวยผลกรรมของสัตว์ผู้ทำความชั่วและความดี การกล่าวถึงผลกรรมที่มนุษย์ได้กระทำไว้ อาจจะทำให้ผู้ศึกษาตามอย่างผิวเผิน ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่เก็บเอาไปขยายความเพิ่มเติมในการปฏิเสธมากขึ้นก็ได้ เพราะการอธิบายนรกและสวรรค์ในเชิงภาวะทางจิตใจ สามารถทำให้เห็นประจักษ์ และเข้าใจได้ง่ายกว่าการอธิบายนรกและสวรรค์ในเชิงสถานที่ และเนื่องจากนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ไม่มีใครสามารถนำมาแสดงให้เห็นประจักษ์แก่กันและกันได้ จึงเป็นจุดด้อยที่จะทำให้คนรุ่นใหม่อภิปรายถกเถียงกันตลอดมาว่า “มีจริงหรือไม่ตั้งอยู่ที่ไหน มีลักษณะอย่างไร”

อย่างไรก็ตาม นรก-สวรรค์ จัดอยู่ในประเภทสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ สำหรับคนสามัญโดยทั่วไปแล้ว ปุณชนส่วนใหญ่จึงไม่ชอบการพิสูจน์ โดยเฉพาะเรื่อง ยมบาลที่มีหน้าที่ทรมานสัตว์นรกตาม ผลกรรมที่ได้กระทำ ซึ่งทำให้เกิดความสลดใจ สังเวชใจแล้วรีบเร่งทำความดี วิธีการที่จะพิสูจน์นรก สวรรค์ให้เห็นประจักษ์แก่ประสาทสัมผัสของมนุษย์ปุณชนนั้นในหนังสือเรื่อง นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎกเล่มนี้ ไม่ได้กล่าวถึง ทฤษฎีการเกิดใหม่ ทฤษฎีกำเนิด 4 เพื่อที่จะเป็นเครื่องรองรับ นรกสวรรค์ที่เป็นสถานที่ให้มีเหตุผลมากขึ้น นอกจากนี้หนังสือเรื่อง นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก เล่มนี้ ไม่ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบนรกสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทและนรกสวรรค์ในศาสนาอื่น ซึ่งเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม เพื่อจะได้ทราบชัดว่า มีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร สังคม ในปัจจุบันมีความคุ้นชินต่อความสะดวกสบาย และความทันสมัยของเทคโนโลยี จึงมีความคิดเห็นต่อเรื่องนรกและสวรรค์ในเชิงปฏิเสธ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ไกลตัว จากการศึกษา นรกและสวรรค์ ผู้เขียนมีทัศนะต่อกรณีนี้ว่า สถาบันพระพุทธศาสนาจะต้องปรับตัวเอง ด้วยการเชิญชวนให้คนในสังคมมองย้อนกลับไปในอดีตที่บรรพบุรุษของประเทศไทยได้ยอมรับเอาพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติตั้งแต่สมัยสุโขทัย

ทำให้พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับสังคมไทยอย่างใกล้ชิด จนกระทั่งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยได้มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาโดยตลอด จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้

### ประเด็นที่เห็นด้วย

หนังสือเรื่อง นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เล่มนี้ได้ชี้ให้เห็นชัดเกี่ยวกับนรกสวรรค์ว่ามีอยู่จริง กล่าวในแง่มนุสสที่ปหานามธรรม นรก คือ ความรู้สึก ร้อนรนในจิตใจ สวรรค์ คือ ความรู้สึกสบายใจ กล่าวในแง่มนุสสที่เป็นรูปธรรม นรก คือ ดินแดนที่สัตว์ผู้ทำบาปกรรมไว้ต้องไปเสวยผลของบาปกรรมหลังจากตาย สวรรค์ คือ ดินแดนที่สัตว์ผู้ทำบุญกรรมไว้ต้องไปเสวยผลของบุญกรรมหลังจากตาย อนึ่ง นรกและสวรรค์ก็เป็นเพียงองค์ประกอบอย่างหนึ่ง ของสังสารวัฏ สังสารวัฏย่อมไม่มีบนไม่มีล่าง การที่มนุษย์ยุคปัจจุบันกำหนดเป็นข้างบนและข้างล่างว่าโดยปรมาตมแล้ว เป็นเรื่องสมมติขึ้น เพื่อจะได้สื่อความหมายกันเข้าใจระหว่างชาวมนุษย์ โลกด้วยกันเอง เป็นข้อตกลงของชาวมนุษย์โลกเท่านั้น พระอริยบุคคลท่านมองเห็นนรกและสวรรค์เป็นประจำ จึงถือเป็นเรื่องปกติ ไม่มีบนไม่มีล่าง แต่ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงโดยนัยว่า เมื่อเปรียบเทียบกับมนุษย์ มนุสสภูมิ เทวภูมิสูงกว่ามนุษย์ มนุสสภูมิสูงกว่านรกภูมิ สวรรค์จึงต้องอยู่สูงเหนือเมืองนรกแน่นอน ระดับจิตของเรานั้นเอง ที่มันอยู่ในนรกหรือสวรรค์

ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในนรกก็เป็นนรก ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในสวรรค์ก็เป็นสวรรค์ เราทำกรรมดีกรรมชั่วไว้เรารู้เรามีความรู้สึกเป็นประสบการณ์เฉพาะตัวเกี่ยวกับกรรมดีกรรมชั่วที่ทำไว้ ถ้าเราทำกรรมดีก็เกิดความสุข ปราโมทย์ มีปีติ มีความอบอุ่นใจ มีความเปรมใจ มีความสุข จิตใจอยู่ในระดับสวรรค์ เป็นเรื่องสวรรค์ในอกนรกในใจที่เห็นได้ในปัจจุบันอย่างแท้จริง นรก - สวรรค์ มีจริงหรือไม่ จากประเด็นหัวข้อนี้ จะเห็นว่า เรื่อง นรก - สวรรค์ จัดอยู่ในประเภทสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ สำหรับคนสามัญ การที่พิสูจน์ไม่ได้ว่ามี ก็ไม่ได้แสดงว่า สิ่งนั้นไม่มี แต่การที่จะพิสูจน์นั้น จะต้องพิสูจน์ด้วยอายตนะที่ตรงกัน อย่างไรก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนามีหลักให้ปฏิบัติ โดยให้ถือการปฏิบัติที่ไม่ผิด คือ การวางท่าทีต่อนรก - สวรรค์ ในแต่ละขณะจิต คนเราสร้างบุคลิกลักษณะสร้างสมนิสัย ใจคอจากความคิด และพฤติกรรมทุกขณะจิต จากการดำรงชีวิตประจำวันทีละเล็กละน้อย ถ้าพยายามสร้างจิตใจของเราให้ดี ทำอารมณ์ให้ดี ค่อยเป็นค่อยไป ทำใจต่อสิ่งต่าง ๆ ให้ถูกต้อง บุคลิกก็ดีขึ้น จิตใจก็สบายขึ้น

ผู้เขียนเห็นด้วยในประเด็นที่ว่า นรก - สวรรค์ ที่อยู่ในใจ ในขณะที่เรามีชีวิตอยู่ทำกรรมดี แต่เวลาตายเกิดจิตเศร้าหมอง ระดับจิตตกลงไป ก็ไปเกิดในที่ต่ำ เมื่อการไปเกิดขึ้นอยู่กับระดับจิตอย่างนี้แล้ว ก็หมายความว่า เราพร้อมจะไปนรก - สวรรค์ได้ตั้งแต่ปัจจุบัน หรือพูดอีกอย่างก็คือ คนที่จะไปนรกคือคนที่อยู่ในระดับนรกอยู่แล้วในชาตินี้ หรือคนที่จะไปสวรรค์เขาก็มีจิตใจระดับสวรรค์ อยู่แล้ว ปัจจุบันสังคมไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยมตามชาติตะวันตก เมื่อหลักธรรมเรื่องกรรมถูกบิดเบือนไปจากหลักคำสอนเดิม “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เป็นการวัดผลของความดีกันที่วัตถุ คนในสังคมจึงต้องการเป็นเจ้าของ

วัตถุ และความร่ำรวยโดยไม่สนใจที่จะทำงานให้เหนื่อยยาก ด้วยวิธีการที่ผิดกฎหมายและผิดศีลธรรม เช่น ค้ายาเสพติด อาชญากรรม โจรกรรม เป็นต้น

### ข้อสังเกตบางประการ

หนังสือเรื่อง นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เล่มนี้ ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตบางประการ ซึ่งสามารถสรุปเป็นเด็ดย่อย ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. หนังสือเรื่องนรก-สวรรค์ ได้แบ่งนรก-สวรรค์ ออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) นรก-สวรรค์หลังตาย 2) นรก-สวรรค์ ที่อยู่ภายในใจ และ 3) นรก-สวรรค์ แต่ละขณะจิต โดยเฉพาะนรกสวรรค์หลังตายนั้นจัดอยู่ในประเภทสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ทั้งในแง่บวกและแง่ลบสำหรับปุถุชนทั่วไปเมื่อเป็นสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ การสอนศีลธรรม การประพฤติจริยธรรม และการพัฒนาสังคม ก็จะไม่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ เพราะฉะนั้น การที่จะกำหนดเอาวิสัยของปุถุชนไปพิสูจน์เรื่องนรกสวรรค์ ให้ประจักษ์ชัดแก่ประสาทสัมผัสทั้ง 5 นั้นเป็นเรื่องยาก เพราะการพูดถกเถียงกันจึงเป็นการอิงอาศัยข้อความในคัมภีร์ชั้นต่างๆ โดยใช้ภูมิปัญญาอย่างปุถุชนเข้าไปตัดสินตีความแล้วแสดงออกมาทางคำพูด แต่หลักการทางพระพุทธศาสนาจะแสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับนรกสวรรค์โดยหลักเหตุผล และแสดงปฏิบัติที่จะทำให้ถึงนรก ปฏิบัติที่จะให้พ้นไปจากนรก

2. หนังสือเรื่องนรก-สวรรค์ ไม่ได้กำหนดให้ชัดเจนว่า นรกและสวรรค์ตั้งอยู่ที่ไหน ซึ่งเป็นสถานที่คือดินแดนสำหรับเสวยผลกรรมของสัตว์ผู้ทำความชั่วและความดี ซึ่งมีอยู่หลายนัยด้วยกัน กล่าวคือ ตามนัยแห่งข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นลักษณะแห่งวรรณคดีที่ให้ความสำคัญต่อโครงสร้างของสังคมไทย และแต่งขึ้นเพื่อการปกครอง การตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม

3. หนังสือเรื่องนรก-สวรรค์ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่คิดพิสูจน์ว่า นรก-สวรรค์ว่ามีจริงหรือไม่จริงโดยให้ความสำคัญกับแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นการปฏิบัติ เพื่อก้าวไปสู่ชั้นอริยสาวก ด้วยทำที่ที่มีต่อพระพุทธศาสนาในเรื่องนรก - สวรรค์ ที่จะต้องมีศรัทธา ยึดตามหลักเหตุผล มั่นใจในการกระทำของตนไม่อ่อนวอน และไม่หวังผลตอบแทน

4. หนังสือเรื่องนรก-สวรรค์ ไม่ได้เน้นประเด็นเกี่ยวกับการเปรียบเทียบนรกสวรรค์ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส ซึ่งได้มีการแต่งขึ้นในภายหลัง เพื่อให้เห็นประเด็นที่คลาดเคลื่อนไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยเหตุที่มีความพิสดารมากเกินไป ซึ่งอาจจะสร้างแนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่เสวยผลกรรมชั่วและกรรมดีของมนุษย์ภายหลังจากตาย มากกว่านรกสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจ

5. หนังสือเรื่อง นรก - สวรรค์ ในพระไตรปิฎกเล่มนี้ ไม่ได้กล่าวถึง ทฤษฎีการเกิดใหม่ ทฤษฎีกำเนิด 4 ทฤษฎีโอปปาติกะ เพื่อที่จะเป็นเครื่องรองรับนรกสวรรค์ที่เป็นสถานที่ให้มีเหตุผล มากขึ้น เพราะการเกิดเป็นสัตว์นรกและเทวดาที่เรียกว่าเป็นโอปปาติกะนั้น เป็นการเกิดขึ้นทางอายตนะนั่นเอง ถ้าดีก็เป็นสวรรค์ ถ้าไม่ดีก็เป็นนรก



## บทสรุป

จากหนังสือ นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผู้เขียนเห็นว่าเป็นประเด็นที่มีแนวความคิดเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ อันเป็นสถานที่รองรับผลการกระทำของบุคคลในภพภูมิของมนุษย์ที่แตกต่างกัน โดยนรกและสวรรค์เป็นภพภูมิหรือเป็นสถานที่ไปเกิดของมนุษย์ นรกเป็นทุกข์ภูมิ ส่วนสวรรค์เป็นสุขคติภูมิ หลังความตาย ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์มีอิทธิพลต่อสังคมไทย โดยการปลูกฝังหลักธรรมเรื่องหลักกรรม นรก-สวรรค์ มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมีพัฒนาการความเชื่อและหลักกรรมจากความรู้คือคุณธรรมที่วิถีชีวิตกับคุณธรรมเป็นอย่างเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า เรื่องนรก-สวรรค์จะคลาดเคลื่อนไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยเหตุที่พิสดารเกินไป แต่ไม่ได้มีความขัดแย้งกันมากนัก กลับสนับสนุนส่งเสริมกันและกัน จนทำให้ภาพลักษณ์ของนรกและสวรรค์ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่การที่ภาพลักษณ์ของนรกและสวรรค์พิสดารมากยิ่งขึ้นนี้ ไม่ได้หมายความว่า จะมีผลดีเสมอไป อาจจะสร้างแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่เพียงด้านเดียวแก่บุคคลบางคนได้ ทำให้เกิดความยึดมั่นในความคิดเห็นว่า นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนา หมายถึง สถานที่เสวยผลกรรมชั่วและกรรมดีของมนุษย์ภายหลังจากตาย ไม่ได้หมายถึง ภาวะทางจิตใจ ความคิดเห็นอย่างนี้ ย่อมไม่เป็นผลดีแก่ใคร เพราะจะทำให้มัวคิดถึงเฉพาะความสุขและความทุกข์ในโลกหน้า ไม่อยู่กับปัจจุบัน แม้ว่า นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่อยู่อาศัยจะไม่สามารถนำมาพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์ชัดได้ แต่เมื่อนำทฤษฎีโลก 3 ทฤษฎีปรโลก ทฤษฎีกาเนต 4 ทฤษฎีเทพ 3 และทฤษฎีอภิญา 6 มาศึกษาประกอบแล้ว ทำให้สามารถยืนยันอย่างสมเหตุสมผลว่า นรกและสวรรค์ที่เป็นที่สถานที่ในชาติหน้ามีอยู่จริง ในฐานะเป็นองค์ประกอบของสังสารวัฏ ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับผลกรรมในชาติหน้า จะต้องเป็นความเชื่อที่มีลักษณะช่วยเสริมธรรมฉันทะให้เข้มแข็ง แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอย่างแท้จริง

## เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558). *นรกสวรรค์ ในพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธานุภาพของธรรมสภา,  
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,